

Albinas PLĒŠNYS

Vilniaus universitetas

Teisingumas ir dora socialinėje filosofijoje

Straipsnyje pirmiausia nagrinėjamas klasikinės teisingumo sampratos susiformavimas, teisingumo ir doros ryšys. Toliau aptariama liberalioji teisingumo samprata, daugiausia dėmesio skiriant Johno Rawlso suformuluotai procedūrinio teisingumo teorijai, kurią jis tapatina su politine filosofija. Tiek J. Rawlsas, tiek kiti liberalieji mąstytojai nesieja teisingumo sampratos su dorumu ir asmeniu, taigi aiškina teisingumą prasme, kuri priklauso ne bendruomeninių santykių kontekstui, o charakterizuoja tam tikrą teorijos ypatybę.

The article analyses the formation of classical conception of justice and emphasizes the relationship between justice and virtue. The liberal conception of justice is under consideration in this article as well. The main attention is paid to the theory of procedural justice by John Rawls which, according to him, is in general a political philosophy. J. Rawls and other liberal thinkers separate justice from an individual and from virtue. Thus, they use the conception of justice in the meaning which is related to particular characteristics of the theory rather than the context of social intercourse.

Įvadas

Kaune 1928 m. pagal architekto Edmundo Fryko projektą pastatytų didingų Teisingumo ministerijos ir Vyriausiojo tribunolo rūmų (dabartinės Kauno valstybinės filharmonijos) kolonados viršų puošė auksuotų raidžių užrašas lotynų kalba: JUSTITIA EST FUNDAMENTUM REGNORUM. Tai nuo Romos laikų žinomas posakis, kuris lietuviškai skambėtų daugmaž taip: „Teisingumas yra valstybės pagrindas“. Šių rūmų istoriją, kaip ir minėtą užrašą, gerai prisimena senieji Kauno gyventojai. Neteko girdėti, kad kas nors mėgintų jį ginčyti ar jam prieštarauti. Priešingai, šiuo posakiu siekė remtis anų laikų jauna Lietuvos valstybė. Niekas nebando jo ginčyti ir dabar. Tačiau įvairūs mąstytojai ir politikai sąvokos „teisingumas“ turinį supranta skirtingai, tarsi kalbėtų visai kitomis kalbomis. Tyrimo objektas – įvairių teisingumo sampratų turinys. Straipsnio tikslas – atskleisti esminį sąvokos „teisingumas“ ryšį su laisva asmens valia bei dorumu ir parodyti, kad liberaliose doktrinosė, suardžius teisingumo ir doros ryšį, teisingumo sąvoka praranda žmonių tarpusavio santykius reguliuojančio veiksnio prasmę ir niekaip negali būti politine filosofija, kaip to norėtų Johnas Rawlsas; taip pat atskleisti, kad neretai įrodinėjimuose ir tame pačiame kontekste sąvoka „teisingumas“ vartojama toli gražu ne ta pačia prasme. Darbe taikomas analitinis, interpretacinis ir aprašomasis tyrimo metodai.

Ankstyvoji teisingumo samprata

Vienas iš pirmųjų socialinės ir politinės filosofijos veikalų – Platono „Valstybė“ – kaip tik skiriamas teisingumo problemai spręsti. Anot Platono, įgyvendinusi teisingumą valstybė bus tobula, o visi žmogaus sielos pradai įgis dorybes. Kodėl teisingumas toks svarbus valstybei? Jau pirmojoje „Valstybės“ knygoje, kurioje Platonas pateikia kasdienę teisingumo sampratą, jis atkreipia dėmesį į tai, kad bendruomeniniai žmonių ryšiai susiklosto tik tada, kai žmonės elgiasi teisingai. Anot jo, „neteisingumas sukelia tarpusavio nesantaikas, vaidus, neapykantą, o teisingumas – santarvę ir draugystę“¹. Be to, „neteisingumo galia tokia, kad vis tiek, kur jis atsiranda – valstybėje, gentyje, kariuomenėje ar kokioje kitoje bendrijoje, – pirmiausia padaro neįmanoma veikti sutartinai, nes sukelia nesantaiką ir vaidus, vidaus ir išorės priešiskumą, taip pat ir teisingo priešininco atžvilgiu“². Valstybė yra tam tikra sutartinai veikianti žmonių bendruomenė, tad jei nebus teisingumo, nebus ir valstybės.

Platono nuomone, teisingas žmogus yra išmintingas ir geras, o neteisingas – neišmanėlis ir blogas. Iš tikrųjų, pasak jo, teisingumas yra žmogaus ypatybė. Jeigu žmonėms kenktume, jie pasidarytų blogesni žmogiškųjų ypatybių atžvilgiu, vadinasi, taptų ir neteisingesni. Teisingumu negalima padaryti žmonių neteisingų, lygiai kaip muzikantas muzika negali padaryti žmonių nemuzikalių. Todėl tik neteisingumas gali žmogų padaryti neteisingesnį. Savaiame suprantama, kad kenkti yra blogo, o ne gero žmogaus ypatybė. Iš čia ir plaukia išvada, jog teisingas žmogus yra geras.

Toliau svarstydamas teisingumo problemą, Platonas ginčija tuo metu Atėnuose populiarių sofistų, kurių požiūrį perteikia Trasimacho lūpomis, nuomonę, kad teisingumas yra tai, kas naudinga stipresniajam. Anot Platono, valdovas, kiek jis yra tikras valdovas ir išmano valdymo meną, siekia ne savo asmeninės naudos, o visų pavaldinių gerovės, nes tokia meno prigimtis ir jo tikslas. Juk menas, kiek jis yra menas, neturi jokio trūkumo, jokios kliaudos, ir jam nereikia ieškoti to, kas naudinga, už savęs paties. Menas lieka nepažeidžiamas ir grynas, kol išsaugo savo nepriekaištingumą ir vientisumą. Pavyzdžiui, gydymo menas rūpinasi ne tuo, kas naudinga gydymo menui, o tuo, kas naudinga kūnui, ir kiekvienas menas rūpinasi ne tuo, kas jam pačiam naudinga, nes jam nieko nereikia, o tuo, kas naudinga jo objektui. Štai piemuo, kuris gerai gano avis, rūpinasi jų gerove, o ne kailiniais ar kepsniu. Pastaraisiais dalykais rūpinasi siuvėjas ir kepėjas. Todėl Platonas apibendrina: „kiekviena valdžia, kaip valdžia, rūpinasi gerove ne kieno nors kito, o tik tų, kuriuos ji valdo ir globoja, vis tiek, ar tai bus valstybė, ar paskiras asmuo.“³

Platonas nurodo dar vieną teisingumo bruožą, sieja jį su sielai būdinga veikla. Platono nuomone, siela turi būdingą paskirtį, kurios daugiau niekas negalėtų atlikti – pavyzdžiui, teikti gyvybingumą, rūpintis, valdyti, svarstyti ir panašiai. Savo paskirtį siela gali gerai atlikti tik turėdama sau būdingas ypatybes. O teisingumas kaip tik ir yra, Platono manymu, tokia sielos ypatybė, kitaip negu neteisingumas, kuris susijęs su ydomis. Todėl teisingas žmogus gyvena gerai, o neteisingas – blogai. O tas, kuris gyvena gerai, yra laimingas. Vadinasi, teisingasis yra laimingas, o neteisingasis – nelaimingas. Šitai samprotaudamas Platonas laikosi visai antikvai (su nedidelėmis išimtimis, tokiomis, kaip Demokrito atomų teorija ar skeptikų filosofija) būdingo požiūrio, kad kiekviena būtis, kiekvienas daiktas ar

individas turi savą prigimtį, tai prigimčiai būdingą tikslo priežastį ir kad kiekviena būtis sąmoningai ar nesąmoningai to tikslo siekia.

Dialoge „Politikas“ Platonas klausia, kodėl atsiranda valstybės valdymo meno klaidos. Ir atsako: „argi ne dėl to, kas yra gėdinga, kvaila ir neteisinga.“⁴ Jeigu visi valstybės piliečiai laikytųsi teisingumo, tai nebūtų reikalingi ir įstatymai. Tam tikra prasme, teigia Platonas, įstatymų leidyba yra dalis valdovų meno, tačiau visų geriausia, kai galią turi ne įstatymai, o protingas valdovas, nes įstatymai negali tiksliai ir teisingai aprėpti to, kas yra geriausia kiekvienam. Juk žmonės tokie nepanašūs ir jų reikalai tokie skirtingi⁵. „Panašiai kaip vairininkas nuolatos rūpinasi laivo ir jūrininkų nauda, remdamasis ne rašytais nurodymais, o menu, kuris jam yra įstatymas, ir taip išsaugo kelionės draugų gyvybes, taip ir sumanių valdovų rūpesčiu išlaikoma teisinga valstybės santvarka, nes meno galiai teikiama pirmenybė prie įstatymus.“⁶ Deja, tobulai teisingi ir išmintingi yra tik dievai, todėl žemiškos valstybės negali išsiversti be įstatymų.

Kaip matyti, Platonas pabrėžia tokius svarbiausius teisingumo bruožus: pirma, teisingumas yra jungimosi į bendruomenę pagrindas; antra, teisingumas susijęs su gėriu ir kartu su dora; trečia, teisingumas yra laimingo gyvenimo sąlyga; ketvirta, teisingumas yra valstybės valdymo meno, kuris pranašesnis už įstatymus, pagrindas.

Klasikinės teisingumo sampratos formavimasis ir jos ryšys su dora

Aristotelis irgi laikė teisingumą veiksniu, būtinu tam, kad bendruomenės funkcionuotų. Jis aptarė teisingumą „Nikomacho etikos“ penktojoje knygoje. Aristotelis nurodo turbūt svarbiausią teisingumo ypatybę, kurią vėliau perėmė Tomas Akvinietis ir visa krikščioniškoji socialinės filosofijos tradicija. Anot Aristotelio,

teisingais laikome veiksmus, kurių tikslas yra sukurti ir išsaugoti laimę ir visa, kas ją sudaro, visai piliečių bendruomenei. <...> Šia prasme teisingumas yra tobula dorybė, bet ne apskritai, o kito [piliečio] atžvilgiu. Todėl teisingumas yra laikomas didžiausia iš visų dorybių. <...> Ir priežodis sako: „Teisingumas – tai visos dorybės kartu“. Tai – itin tobula dorybė, nes ji yra betarpiškas tobulos dorybės pasireiškimas; ji yra tobula dėl to, kad tas, kuris ją turi, gali ją panaudoti ne tik sau pačiam, bet ir kito atžvilgiu⁷.

Tomas Akvinietis ir krikščioniškoji tradicija, plėtodama šią Aristotelio mintį, kalba ne apie visų piliečių bendruomenės laimę, o apie bendrąjį gėrį. Todėl, pritariant Johnui Finnisiui⁸, galima tvirtinti, kad teisingumo reikalavimai yra konkrečios išvados iš pagrindinių praktinio supratingumo principų, kuriems asmuo teikia pirmenybę, puoselėdamas bendrąjį gėrį savo bendruomenėje. Bendrąjį gėrį reikėtų suprasti kaip tokią bendradarbiavimo sąlygų visumą, kuri labiausiai padidina visų bendruomenės narių gerovę ir sudaro pačias palankiausias sąlygas kiekvienam žmogui tobulėti. Bendrasis gėris įgyvendinamas tada, kai kiekvienas individas gali sėkmingiausiai siekti savo prigimtinio ir galutinio tikslo, kai sudarytos prielaidos kiekvienam žmogui tapti laimingam, išplėtoti visas savo dvasines ir fizines jėgas. Aišku, kad bendrasis gėris nėra visų individų gėrių aritmetinė suma. Tai visai nauja kokybė. Josephas Höffneris teigia:

Kiekvienai socialinei struktūrai, pvz., miestui arba universitetui, būdinga sava ypatinga visuotinė gerovė [bendrasis gėris – A. P.]. Tačiau jeigu kalbama apie visuotinę gerovę apskritai, tai turima omenyje valstybės kaip „tobulos visuomenės“ visuotinė gerovė, t. y. institucijų ir sąlygų visuma, leidžianti individui ir mažesnėms bendrijoms harmoningai sąveikaujant siekti Dievo norėtos prasmės pilnatvės (asmenybės sklaidos ir kultūros kūrimo).⁹

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad bendrasis gėris galiausiai nukreiptas į kiekvieno individo klestėjimą ir prigimties pilnatvę. Todėl pastangos siekti bendrojo gėrio, įtraukiant visus individus į bendrus sumanymus, gali tapti pragaištingos bendrajam gėriui, nors patys tie sumanymai ir būtų realizuoti. Ši klaida buvo būdinga komunistiniams ir fašistiniams režimams. Todėl svarbiausias teisingumo bruožas yra tas, kad bendrųjų sumanymų negalima laikyti savaiminiais tikslais, o vien tik pagalbinėmis priemonėmis, būdais, sudarančiais sąlygas individams kurti save pačius.

Šią teisingumo sampratą, kurią Aristotelis sieja su visų dorybių visuma, galima pavadinti bendruoju teisingumu. Tačiau Aristotelis tiria ir „teisingumą kaip dalinų dorybės pasireiškimą“. Anot jo,

visus kitus neteisingus veiksmus galime aiškinti kokia nors nedorybe, antai jei svetimoteriavo – ištvirkimu, jei paliko kovos draugą – bailumu, jei kitą sumušė – pykčiu. Bet jei pasipelnė, neaiškinsime jokia kita nedorybe, o tik neteisingumu. Iš to aišku, kad šalia visiško neteisingumo, yra kitas – dalinis neteisingumas, kuris vadinamas taip pat, nes pagal apibrėžimą priklauso tai pačiai giminei¹⁰.

Aristotelis skiria dvi dalinio teisingumo rūšis: paskirstomąjį teisingumą¹¹ (διανεμητική δικαιοσύνη) ir vadinamąjį reguliuojamąjį, arba taisantįjį, teisingumą (διορθωτική δικαιοσύνη).

Aptardamas paskirstomąjį teisingumą Aristotelis nurodo, kad savaime ir be įrodymų aišku, kad tai, kas neteisinga, yra nelygu, o tai, kas teisinga – lygu. Tačiau, kaip jau anksčiau minėta, teisingumo tikslas yra bendrasis gėris (visų bendruomenės narių laimės išsaugojimas, pasak Aristotelio), o ne lygybė pati savaime. Vargu ar būtų pagrįsta manyti, jog visų bendruomenės narių gerovė padidės, jei visi bus laikomi vienodais, skirstant vaidmenis, progas ir išteklius. Pavyzdžiui, jei vaikų mokymui bendruomenė gali skirti tam tikrą ribotą išteklių kiekį, turbūt reikėtų daugiau lėšų skirti ne turtingų, o neturtingų šeimų vaikams. Tik taip galėtų būti įgyvendinta lygybė siekiant išsilavinimo. Tai Aristotelis ir aiškina:

jeigu tai, kas neteisinga, yra nelygu, tai, kas teisinga, bus lygu. <...> O jeigu tai, kas lygu, yra vidurys, ir tai, kas teisinga, bus tam tikras vidurys. Bet tai, kas lygu, numato bent du dalykus. Todėl tai, kas teisinga, būtina turi būti ir vidurys, ir tai, kas lygu, be to, kieno nors atžvilgiu. Kaip vidurys jis turi būti viduriu tarp tam tikrų dalykų – tarp to, kas yra per daug, ir to, kas per mažai; kaip lygybė – dviejų dalykų lygybė, o kaip teisingumas jis turi būti teisingumu tam tikriems žmonėms.

Taigi tai, kas teisinga, numato bent keturis dalykus, nes yra du žmonės, kuriems jis yra tuo, kas teisinga, ir du dalykai, kurių atžvilgiu pasireiškia tai, kas teisinga.

Lygybė bus ta pati ir žmonėms, ir dalykams, nes kaip tarpusavyje susiję dalykai, taip bus susiję ir žmonės. <...>

Taigi tai, kas teisinga, yra proporcinga. <...>

Matematikai tokią proporciją vadina geometrine, nes geometrinės proporcijos visuma taip santykinėja su visuma, kaip paskiras narys su kitu nariu.¹²

Antroji teisingumo rūšis, pasak Aristotelio, yra reguliuojamasis, arba taisantysis, teisingumas. Tai irgi tam tikra lygybė, bet ne pagal geometrinę, o pagal aritmetinę proporciją. Aristotelis teigia:

Juk nėra jokio skirtumo, ar geras žmogus apgavo blogą, ar blogas – gerą <...>. Įstatymas atsižvelgia tik į padarytos žalą skirtumą, o abu dalyvius laiko lygiais, nepriklausomai nuo to, kad vienas nusikalto, o kitas nukentėjo, vienas padarė nuostolį, o kitas jį patyrė. Todėl teisėjas mėgina šitą neteisingumą – lygybės pažeidimą – išlyginti.¹³

Taigi ši teisingumo rūšis suderina ir atitaiso nevienodumus, kurie išskyla individų tarpusavyje susitarimuose. Čia, Aristotelio nuomone, ypač svarbus ištaisymas nelygybės, kuri atsiranda, kai vienas asmuo padaro žalą ir paima kažką iš kito, arba tada, kai viena grupė įvykdo savo sandėrio pusę, o antroji to nepadarė. Kaip pažymi J. Finnisas¹⁴, Tomas Akvinietis, siekdamas tiksliai interpretuoti Aristotelį, Aristotelio antrajai teisingumo rūšiai pavadinti sumąstė naują terminą – „komutatyvusis teisingumas“. Daugelis Tomo Akvinietio šalininkų suprato *commutativa* kaip susijusį su mainais. Tačiau terminas *commutativo* klasikinėje lotynų kalboje yra labai platus, ribojamas tik žmonių bendravimo srities konteksto. Todėl šis terminas tinka apibrėžti visai sričiai, kurioje kyla problema nusakyti, kokie sandoriai tarp asmenų yra teisingi. Nuo Tomo Akvinietio laikų bendrojo teisingumo, kaip paskirstomojo ir komutatyviojo teisingumo visumos, samprata įsigalėjo kalbant apie socialines problemas.

Žinoma, laikui bėgant tomistinė teisingumo samprata šiek tiek keitėsi. Pirmiausia kardinolas Tommaso de Vio Cajetanas transformavo tomistinę teisingumo schemą, skirdamas paskirstomąjį, komutatyvųjį ir legatyvųjį teisingumą. Pastarasis daugmaž atitiktų Aristotelio ir Tomo Akvinietio bendrąjį teisingumą. T. de Vio Cajetano schema buvo paprasta ir aiški, todėl susilaukė nemaža šalininkų. Nuo XIX a. antrosios pusės vis plačiau pradedama vartoti socialinio teisingumo sąvoka. Tačiau visi šie teisingumo sampratų kitimai nepaveikė jo esmės. Be to, juos aiškinti nėra šio straipsnio tikslas.

Teisingumas kaip būdo kokybė visada yra praktinis pasiryžimas bendruomenėje priartinti bendrajam gėriui ir jį skatinti, o teisingumo teorija – tai teorija to, kas reikalinga bendrajam gėriui. Žinoma, toks praktinis pasiryžimas tiesiogiai susijęs su dorybingumu. Jau minėta, kad Aristotelis, tik pradėdamas aptarti teisingumą, vadina jį betarpišku tobulos dorybės pasireiškimu. O ir baigdamas teisingumo svarstymus vėl grįžta prie teisingumo ir gerumo sąsajos. Anot Aristotelio,

gerumas: tai – teisingumas, kuris geresnis už tam tikrą teisingumo atmainą. Iš to paaiškėja ir kas yra geras žmogus: jis pasirenka ir daro tai, kas yra teisinga, bet nėra pedantas, kuris smulkmeniškai tol siekia teisingumo, kol pagaliau teisingumas

virsta neteisingumu; jis verčiau linkęs pasitenkinti mažesniu teisingumu, nors įstatymas jį remia, – toks yra geras žmogus, ir tokia nuostata vadinama gerumu – tai yra tam tikra teisingumo atmaina, o ne skirtinga nuostata¹⁵.

Ne veltui ir Katalikų Bažnyčios mokymas pabrėžia, kad teisingumas yra viena iš keturių pagrindinių (kardinalių) dorybių, ant kurių tarsi durys ant vyrių laikosi dorinis gyvenimas.

Teisingumas, kaip moralinė dorybė, yra pastovus ir tvirtas noras atiduoti Dievui ir artimui tai, kas jiems priklauso. Teisingumas Dievo atžvilgiu yra vadinamas „religingumo dorybe“; žmonių atžvilgiu jis verčia gerbti kiekvieno teises, o jų tarpusavio santykiuose pasiekti tokios darnos, kuri vienodai atsižvelgtų į visus žmones ir jų bendrą gerovę.¹⁶

Liberalioji įstatymų teisingumo, nesusijusio su dora, samprata

Visai kitaip teisingumą supranta socialinio nominalizmo atstovai, taip pat ir šiais laikais populiariausias jo atmainos – liberalizmo – šalininkai. Jokių prigimtinių ar būdingų tikslų, jokių tikslinių priežasčių, jokių tikrųjų esmių ir panašių dalykų jie nepripažįsta. Visuomenė jiems – tai mechanizmas, o ne organizmas. Todėl, liberalų nuomone, bendrojo gėrio (arba gerovės) sąvoka yra neapibrėžiama. Pasak vieno žymiausių liberalizmo teoretikų, Nobelio premijos laureato Friedricho Augusto von Hayeko, bendroji gerovė „yra toji abstrakti visuminė tvarka, kuri nėra skirta žinomiems konkretiems tikslams, bet yra palaikoma kaip priemonė, individams leidžianti lengviau siekti savo įvairiausių tikslų“¹⁷. Galima pateikti pavyzdį apie kelių eismo taisykles. Jos vienodai galioja visiems eismo dalyviams, niekam nenurodo, kur reikia važiuoti, ir siekia sukurti tokias sąlygas, kad kiekvienas vairuotojas galėtų kaip galima greičiau ir saugiai pasiekti reikiamą tikslą. Bendrasis gėris, kaip jį supranta F. A. von Hayekas, šiuo atveju yra galimybė greičiau ir saugiai pasiekti tikslą. Eismo taisyklės – tipiškas abstrakčių taisyklių pavyzdys. Tas pats tinka visoms abstrakčioms, tikslo nenurodančioms taisyklėms: bendrasis gėris – tai jų tinkamumas siekti įvairiausių individualių tikslų.

Neatsitiktinai F. A. von Hayekas savo veikalą pavadino „Socialinio teisingumo mirazu“. Pirmiausia jis užsipuola paskirstomąjį teisingumą. F. A. von Hayeko, o ir kitų liberalų manymu, visos paskirstymo schemas, visos visuomenės organizuotos tvarkos formos griauja laisvosios verslininkystės sistemą, trukdydamos jos plėtrai.

Organizuotai tvarkai F. A. von Hayekas priešina spontaniinę tvarką. Anot jo, visuomeninė tvarka, didinanti individualių veiksmų efektyvumą, atsiranda ne dėl to, kad tam tikros institucijos sugalvoja būdus, kaip tą efektyvumą padidinti, o dėl „proceso, iš pradžių vadinamo „augimu“, o vėliau „evoliucija“, kuriame praktinės veiklos schemas, iš pradžių priimtos dėl kitokių priežasčių arba net visiškai atsitiktinai, išliko todėl, kad jos padėjo grupei, kurioje atsirado, įveikti kitas grupes“¹⁸. Tokia savaime besiklostanti tvarka skiriasi nuo organizuotos tvarkos ne tik savo spontaniškumu. F. A. von Hayekas teigia:

Taisyklės, valdančios spontaniinę tvarką, priešingai [negu organizuotos tvarkos taisyklės – A. P.], turi nepriklausyti nuo tikslų ir vienodai galioti visiems nariams

arba bent jau individualiai neįvardytoms jų grupėms arba klasėms. Jos naudojamos pagal individų turimas žinias bei tikslus; tas naudojimas nepriklauso nuo kokio nors bendro tikslo, kurį individas turėtų žinoti.

Kalbant mūsų terminais tai reiškia, jog bendros teisinės taisyklės, kuriomis grindžiama spontaninė tvarka, yra orientuotos į abstrakčią tvarką, kurios specifinis arba konkretus turinys nėra niekam žinomas arba numatomas; o įsakai ir taisyklės, kuriomis valdoma organizacija, tarnauja konkretiems organizacijos vadovų tikslams.¹⁹

Taigi, laikui bėgant, susiklosto įstatymų, kaip betikslių taisyklių, tinklas. Jeigu tokios betikslės taisyklės yra vienodos visiems žmonėms ir nė vienam neteikia privilegijų, galima tvirtinti, kad jos teisingos, aiškina F. A. von Hayekas. Kitaip tariant, jis ir jo šalininkai liberalai mano, jog teisingumas taikomas tik taisyklėms, o ne rezultatams. Aišku, tiksliai kalbant, tai įmanoma tik tada, kai turima savaiminė, bet ne organizuota tvarka. Pripažinus, kad įstatymai teisingi, nebegalima reikalauti ir rezultatų teisingumo. Jei visuomenėje, kuri vadovaujasi betikslių teisingų įstatymų tinklu, vieni žmonės nuskursta, o kiti pralobsta, jie gali kaltinti tik save. Teisingumas šiuo atveju nepažeidžiamas. Priešingai, jį pažeidžia lygiava, nes teikia privilegijas neveikliems žmonėms.

Kadangi teisingumo sąvoka, anot F. A. von Hayeko, taikytina tik taisyklėms, prasminga kalbėti ne apie paskirstomąjį teisingumą, o apie taisyklių teisingumą. Visų socialinių taisyklių (kartu ir teisės) paskirtis – vienodai didinti visų visuomenės narių galimybes²⁰. Kadangi tos taisyklės klostosi savaime, spontaniškai, ir įsivyrąja pačios veiksmingiausios iš jų, filosofijai kaip ir nelieka ką veikti. Juk teisingos taisyklės yra ne tiek specialaus sumanymo, kiek savaime susiorganizuojančios tvarkos rezultatas.

Reikia pasakyti, kad kritikuodamas paskirstomojo teisingumo sampratą, kurią jis tapatina su socialiniu teisingumu, F. A. von Hayekas argumentuoja taip, kaip darė sofistai ragų paradokse²¹, t. y. keičia sąvokų turinius. Iš tikrųjų būdvardis „teisingas“ kalboje vartojamas ne viena reikšme. Pavyzdžiui, viena reikšmė yra teiginyje „teisinga, kad dukart du yra keturi“. Antra reikšmė teiginyje „teisinga yra tokia lažybų sistema, kurioje nė viena iš besilažinančių pusių iš anksto neturi pranašumo“. Trečia reikšmė teiginyje „jis buvo teisingas ir garbingas žmogus“. Ketvirta reikšmė teiginyje „šitas įstatymas yra teisingas, o anas neteisingas“. Tokių reikšmių galima pateikti ir daugiau.

Būtent trečiaja reikšme žodis „teisingas“ vartojamas, kai kalbama apie teisingumo dorybę. Šio „teisingo“ niekaip negalima atskirti nuo asmens ryšio su kitais asmenimis. Klasikinėje teisingumo sampratoje tas ryšys aiškiai pabrėžiamas. Ketvirtąja reikšme žodis „teisingas“ vartojamas turint galvoje, kad žmogus, elgdamasis pagal neteisingą įstatymą, pažeidžia teisingumo dorybę. Kadangi kalbama apie įstatymo teisingumą, lengva susidaryti įspūdį, jog teisingumo norma gali būti taikoma tiesiogiai įstatymams, neatsižvelgiant į jų ryšį su žmogaus dorumu. Taip, įstatymai yra anonimiški, tačiau jais numanomas būtent individo elgesys. Tai rodo kad ir toks pavyzdys. Mes juk nesakome, jog šuva pasielgė neteisingai, suėsdamas maistą iš kaimynų šuns dubens ar įkūsdamas geram mano draugui į koją. Būtent tą numanymą liberalizmo šalininkai ir ignoroja. Bet tai dar ne viskas. F. A. von Hayekas sudaro įspūdį, kad teisingumo sąvoką vartoja ketvirtąja

reikšme, siedamas ją, kaip įprasta, su trečiąja. Tačiau nieko panašaus nėra. Iš tikrųjų jis ją vartoja antrąja reikšme, kaip teiginyje „ruletė yra teisingas žaidimas, nes negalima apskaičiuoti, išloši konkrečiu statymu ar praloši“. Šiuo atveju įmanoma sukurti matematinę teoriją (tokia yra lošimų teorija), kuri optimizuotų įstatymus ir leistų kurti vis „teisingesnes“ jų sistemas, o su dora, kaip ir su asmeniu, toks „teisingumas“ turi mažai ką bendra, kaip mažai ką bendra turi su visuomenės narių tarpusavio santykiais ir socialiniu teisingumu plačiąja prasme.

Visos nurodytos keturios teisingumo reikšmės vartotinos kalbiniuose kontekstuose, tačiau nedera tų reikšmių painioti, nedera, pasinaudojus ketvirtosios reikšmės numanomumu, bet tiesiogiai nesireiškiančiu ryšiu su trečiąja, keisti trečiąją į antrąją ir vaizduoti, jog nieko neatsitiko.

J. Rawlso procedūrinio teisingumo interpretacija

F. A. von Hayeko pasiūlyta teisingumo interpretacija vyravo iki pat septintojo XX a. dešimtmečio, kai pasirodė įžymusis J. Rawlso veikalas „Teisingumo teorija“. J. Rawlsas siūlo dar vieną teisingumo teorijos variantą – procedūrinio teisingumo teoriją. Pagal šią teoriją teisingumo principus teisingais daro ne jų pačių savybės, o būdas, kuriuo jie nustatomi, t. y. teisingumas susijęs ne su taisyklėmis, o su jų nustatymo būdu. Anot J. Rawlso, visuotinai pripažinti principai bus teisingumo principai tada ir tik tada, kai jiems visi pritaris su sąlyga, jog derybinė pozicija yra sąžininga. J. Rawlso nuomone, procedūrinio teisingumo teorija nėra atskira politinės filosofijos tema, tai ir yra politinė filosofija, nes gerai sutvarkytoje visuomenėje visų vertybių, išskyrus teisingumą, turi būti siekiama vadovaujantis teisingumo principu. Antra, jeigu žmonės veikia pagal teisingumo reikalavimus, tai jie, o ne valdžia turi spręsti, kokius tikslus jiems įgyvendinti, kuo tapti ir kaip nugyventi gyvenimą. Kartą nustačius ir apgynus tinkamus teisingumo principus, visa kita yra asmeninės etikos, o ne politinės filosofijos dalykas²².

J. Rawlso teisingumo teorijos principus galima paaiškinti remiantis Jánoso Kiso²³ atlikta teisingumo teorijos rekonstrukcija. Pasak J. Rawlso, teisingo paskirstymo problemą gali padėti suprasti procedūrinio teisingumo teorijos, nes tik jos analizuoja visuomenės pamatinę struktūrą, o ne atskirus, individualius veiksmus. Paminėtinė struktūra yra normų ir procedūrų, reguliuojančių individualius žmonių veiksmus, tinklas. Kaip jis klostosi?

Žmonės siekia veikti bendrai, nes iš tokio veikimo tikisi daugiau naudos, negu veikdami atskirai. Tačiau nauda, atsiradusi iš bendro veikimo, gali būti paskirstyta labai nevienodai. Kokios skirstymo procedūros yra teisingos? Tarkime, kad kooperacinę sistemą sudaro laisvi, savarankiški ir racionalūs, galintys suprasti, kokia kooperacijos schema jiems naudingiausia, individai. Kad egzistuotų bent minimali sąlyga individui priimti jam naudingą sprendimą, tokioje bendrijoje kiekvienas individas privalo turėti veto teisę: kol visi individai nepripažįsta, kad sprendimas A pranašesnis už visas jo alternatyvas, sprendimas neįsigalioja, ir paieškos tęsiasi toliau. Ši sąlyga vadinama vieningumo sąlyga. Kai ji patenkinta, kooperacija visiems dalyviams teikia naudą, nes joks racionalus individas nepritaris paskirstymo schemai, jeigu galės prisidėti prie palankesnės kitos bendruomenės schemos arba gaus daugiau naudos veikdamas vienas.

Gali pasirodyti, kad vieningumo sąlygos ir racionalaus pasirinkimo teorijos pakanka, norint paskirstyti veiklos rezultatus. J. Rawlsas taip nemano. Jo nuomone, abipusė nauda dar neduoda moraliniu požiūriu geriausio rezultato. Jei, tarkime, vienas iš dviejų derybininkų gyvybiškai suinteresuotas susitarti ir sutiktų kooperuotis, jei gautų bent 10 proc. laukiamo pelno, o antrasis derybininkas yra daug mažiau priklausomas nuo derybų baigties ir jam susitarimo rezultatas nėra toks svarbus, tai greičiausiai bus susitarta naudą dalytis santykiu, artimu 1:10. Bet tokia derybų baigtis vargu ar patenkins intuityvias sąžiningų derybų sąlygas. Tad, anot J. Rawlso, teisingumas nėra įgyvendintas, jeigu kooperacijai pritariantys žmonės renkasi sąžiningai nepaskirsčius derybų išteklių.

Kadangi žmonės sugeba spręsti apie savo veiklos pasekmes, jie patys atsakingi už neatliktus arba blogai atliktus veiksmus. Todėl moraliniai principai nėra pažeidžiami, jei asmuo naudojami pranašumais arba patiria netektis, kai tie dalykai yra nulemti jo pasirinkimo ir pastangų. Tačiau gėrybių pasiskirstymas, kuriam įtaką daro nuo asmeninių pasirinkimų bei pastangų nepriklausantys veiksniai, yra morališkai nesąžiningas. Tokie pranašumai gali būti klasinė padėtis, šeimos statusas ir pan. Jiems J. Rawlsas priskiria ir įgimus talentus bei trūkumus. Jo teigimu, pirminė pozicija bus sąžininga tik tuo atveju, kai nepelnytose nelygybės apraiškos nedarys įtakos derybų procesui. Tad vienintelė galimybė pasiekti pirminę sąžiningą poziciją yra dalyvių gaunamų žinių ribojimas. Sutarties šalys turi tartis už nežinojimo uždangos.

Vis dėlto nežinojimo uždanga kelia tam tikrų problemų. J. Rawlsas mano, kad pirminėje pozicijoje už nežinojimo uždangos patenka ne tik žinios apie paveldėtą socialinę padėtį ir įgimus talentus, bet ir žinios apie asmens psichologines savybes bei konkrečias tinkamo gyvenimo sampratas. Tačiau jei sprendėjai nieko neišmano apie būsimas vertybes ir prioritetus, kaip iš viso gali rinktis? J. Rawlsas daro prielaidą, jog yra tam tikros būtinos priemonės, vadinamosios pirminės gėrybės, kurių reikia siekiant kiekvieno išivaizduojamo tikslo. Tos priemonės būtinos, kad individai galėtų gyventi visuomenėje, siekti savų tikslų ir patenkinti gyvybinius poreikius. Tam tikras pirmines gėrybes: sveikatą, protinius sugebėjimus, vaizduotę ir kt., teikia gamta. Kitas – teisės ir laisvės, galimybės ir galias, pajamas bei turtą, socialinės savivarbos priemonės ir pan., teikia visuomenė. „Teisingumo teorijoje“ aiškinama, esą racionalus asmuo, kad ir kokie būtų visi kiti jo norai, būtinai norės ir šių pirminių gėrybių. Be to, jis bus visada racionalus, trokšdamas daugiau, o ne mažiau pirminių gėrybių.

Dabar aptartos beveik visos prielaidos, svarbios rinkimuisi. Žinomos besirenkančių asmenų savybės – jie yra racionalūs sprendėjai, optimizuojantys savo asmeninius prioritetus; žinoma jų informacinė aplinka – jie renkasi už nežinojimo uždangos, ir žinomas jų svarbiausias siekis – tai pirminių gėrybių paketas. Turint šiuos duomenis, anot J. Rawlso, galima numanyti, kokie bus pasirinkti teisingumo principai. Tarkime, kad individui siūloma rinktis vieną iš dviejų strategijų – A arba B. Jeigu jis pasirinktų A strategiją, sėkmės atveju gaus daugiau negu pasirinkęs B, tačiau nesėkmės atveju daugiau ir praras. Būdamas už nežinojimo uždangos, jis negalės nustatyti, ką patirs – sėkmę ar nesėkmę. Linkęs į riziką asmuo rinksis A strategiją, o atsargus individas – strategiją B. O kokia strategija iš tikrųjų yra išmintinga, jei asmenys už nežinojimo uždangos negali nustatyti galimų baigčių tikimybių? J. Rawlso nuomone, tokiu atveju racionalu vadovautis maksimumo

principu – rinktis iš skirtingų galimybių tokią, kurios blogiausia baigtis mažiausiai bloga. Remdamasis šiais samprotavimais, J. Rawlsas suformuluoja du teisingumo principus: 1) visi asmenys turi lygias teises į visiškai pakankamą lygių pamatinių laisvių sistemą, kuri yra suderinama su panašia laisvių visiems sistema; 2) socialinė ir ekonominė nelygybė turi tenkinti dvi sąlygas. Pirma, ji turi būti susijusi su pareigomis ir padėtimi, kurias galėtų užimti visi, esant nešališkai galimybių lygybei. Antra, ji turi būti naudingiausia blogiausioje padėtyje esantiems visuomenės nariams.

Aiškindamas pirmąjį principą, J. Rawlsas atkreipia dėmesį, kad teisingumo samprata būtinai yra susijusi su asmeniu, į ką ankstesni liberalai, taip pat ir minėtas F. A. von Hayekas, neatkreipė dėmesio²⁴. Antra vertus, kooperacija juk visada vyksta dėl abipusės naudos, todėl, anot J. Rawlso, būtinai susiduriama su dviem jos bruožais: privalo būti vienas sąžiningų kooperacijos sąlygų supratimas ir, antra, kiekvienas individas turi suprasti, kas yra nauda jam. Be šių sąlygų kooperacija, J. Rawlso nuomone, neįmanoma. Platonas, kaip minėta, manė, kad bendruomeniškumo pagrindas yra teisingumas, o J. Rawlsas pirmiausia pabrėžia naudą ir bendrą sąžiningumo sampratą. Jeigu kooperacija įmanoma, tai, J. Rawlso manymu, žmogui turi būti būdingos dvi moralinės galios: 1) gebėjimas suprasti, kas yra gėris, 2) gebėjimas jausti, kas yra teisumas ir teisingumas²⁵. Pirmoji galia reiškiasi individui keliant asmeninius tikslus ir jų siekiant. Kiekvienas individas, J. Rawlso nuomone, gali turėti savąjį gėrio supratimą, kad ir koks jis būtų. Tuo tarpu gebėjimas jausti, kas yra teisumas ir teisingumas arba, kitaip tariant, sąžiningos kooperacijos sąlygos, turi būti bendras. J. Rawlsas tvirtina, jog svarbiausia liberalizmo prielaida yra ta, kad lygūs piliečiai turi skirtingas ir išties nepalyginamas bei nesuderinamas gėrio sampratas²⁶. Gebėjimą jausti, kas yra teisingumas, J. Rawlsas vadina protingumu, o gėrio sampratos turėjimą – racionalumu.

Aptardamas teisingumo principus, jis siūlo iš galimų alternatyvių teisingumo principų rinktis tą, kuris visiems garantuoja vienodą sąžinės laisvę. Antra, J. Rawlsas teigia, jog pastoviausia teisingumo samprata yra tokia, kurią apibrėžia du teisingumo principai, ir taip yra todėl, kad šie principai nustato pamatinės laisvės ir lemia jų prioritetą²⁷. O pamatinės laisvės, anot J. Rawlso, skatina nesuderinamų gėrio sampratų susidarymą ir plėtoja teisingumo sampratą, kitaip tariant, kuria ir stiprina abi moralines individo galias²⁸.

Išvados

Jei liberalai teisingumo tyrimo iki J. Rawlso „Teisingumo teorijos“ iš viso nelaiškė reikšmingu, tai vėliau, sekdami J. Rawlsu, mano, kad procedūrinio teisingumo teorija yra pati politinė filosofija. Bet ar pagrįsti J. Rawlso lūkesčiai? Su tuo vargu ar galima sutikti.

Pirma, J. Rawlsas savo teisingumo teorijoje atskiria dvi vadinamąsias „moralines“ galias, kurios, jo nuomone, yra savarankiškos. Individuali gėrio samprata, anot jo, nedaro jokios įtakos bendrai teisingumo supratimo galiai, o teisingumas, kurį J. Rawlsas sieja su sąžinės laisve ir pamatinių laisvių garantija, stiprina abi minėtas galias – gebėjimą suprasti gėrį ir jausti teisingumą. Taigi J. Rawlsas, kaip ir jo pirmtakai ankstesnieji liberalai, atskiria teisingumą nuo individualaus dorumo. Jo manymu, kiekvienas gali turėti

savąją gėrio sampratą, o teisingumą visi visuomenės nariai turi suprasti vienodai. „Teisingumo teorijoje“ J. Rawlsas kaip tik ir pateikia tokią visiems racionaliems asmenims, jo nuomone, priimtina teisingumo sampratą.

Vis dėlto kyla pagrįstas klausimas, ar tikrai įmanoma pasiekti visuomenėje sutarimą dėl teisingumo sampratos. J. Rawlso planą būtų įmanoma įgyvendinti tik tuo atveju, jei teisingumas iš tikrųjų nepriklausytų nuo doros ir prie jo bendros sampratos būtų prieita remiantis loginiais argumentais. Tačiau tada tektų įtikinti teisingumo kaip dorumo šalininkus, kad jie pakeistų savo nuomonę ir taptų liberalizmo šalininkais, o tai neįmanoma. Įsivaizduokime, kad žmogus yra įsitikinęs, jog su velniu neverta sudaryti sutarties, kad ir ką tas žadėtų. J. Rawlsas įsitikinęs, kad jis puikiausiai įtikintų dorą krikščionį tokią sutartį sudaryti.

Šiame straipsnyje aptartus požiūrius galima apibūdinti posakiu „Neik su velniu obuoliauti – paliksi be obuolių ir be maišo“. Taip sako liaudies išmintis ir klasikinė tradicija, nes verta bendrauti tik su doru partneriu. „Gali drąsiai eiti, tik susitark dėl sutarties principų, nes kiekvienas gali turėti savąją gėrio supratimą“, – ginčija liaudies išmintį liberalai. „Žinoma, galima drąsiai eiti obuolių, – seniesiems liberalams antrina J. Rawlsas, – pakanka susitarti dėl sutarties sudarymo procedūrų.“ Tik ar tikrai pavyks susitarti... Tik ar tikrai įtikina liberalioji retorika...

Antra, net ir pirmąją „moralinę“ J. Rawlso galią (individualaus gėrio sampratą) vargu ar pagrįsta siekti su dora. Klasikinė tradicija gėrį (pirmiausia moralinį) siejo su valia, gėriu laikydama tai, ko kiekviena valia geidžia kaip savo tikslo. *Bonum est quod omnia appetunt*. Nuo Švietimo filosofijos laikų vis labiau įsigali požiūris, gėrį siejantis su patyrimo rezultatais, veiklos pasekmėmis, juslinėmis patirtimis, nauda. Panašiai žmogiškąjį elgesį antikoje aiškino primityvieji sokratikai, kirėniečių hedonistinės mokyklos atstovai. Laikantis utilitarinio ar hedonistinio požiūrio, nebešokiruoja ir tvirtinimas, kad kiekvienas gali turėti savąją gėrio sampratą. Argi blogai, kad aš noriu nāmo, o mano draugas prabangaus automobilio? Gėris paverčiamas skonio dalyku, o dėl skonio nesiginčijama, kaip tvirtina patarlė. Bet argi tai iš tikro yra moralinis gėris? Turbūt ne. Nuo Švietimo filosofijos laikų retas įžymus filosofas (pavyzdžiui, Immanuelis Kantas, Ludwigas Wittgensteinas) moralinio gėrio sąvoką siejo su valia.

Trečia, J. Rawlsas priima Johno Stuardo Millio pilietinės laisvės sampratą (laisvė – tai galimybė kiekvienam siekti savojo gėrio savo pasirinktu būdu, kol nemėginama atimti iš kitų jų gėrį arba trukdyti jų pastangoms jį įgyti), ignoruodamas valios laisvę ir priskirdamas pilietinei laisvei tą savybę, kurią jai priskyrė J. S. Millis. T. y. tai, kad laisvė yra pakankama visos visuomenės ir kiekvieno individo pažangos, klestėjimo bei kooperavimosi prielaida. J. Rawlsas tvirtina, jog laisvė stiprina abi asmenybės „moralines“ galias ir taip tampa kooperavimosi prielaida, bet šio tvirtinimo, kuris yra labiau nei abejotinas, neįrodo, lygiai kaip laisvės savybės tobulinti visuomenę ir individą neįrodo J. S. Millis. Ir J. S. Millio, ir J. Rawlso prielaidos toli gražu nėra akivaizdžios. Įdomu, ar tikrai geriausias metodas išmokti daugybės lentelę būtų aiškinimas, kad dukart du gal lygu trims, o gal penkiems, o gal keturiems, žodžiu, dėl to galima ginčytis, o ginčiuose gims tiesa? Pirmąkart bendruomenėse laisvės, J. S. Millio pasiūlyta prasme, yra tikrai ne mažiau nei šiuolaikinėse demokratijose, bet ar išties jų pažanga sparti?

Ketvirta, daugelis bendrojo gėrio aspektų nebūtinai priklauso konkretaus individo gėrio sampratai, todėl individas nebūtinai norės kurti kooperacinę darinį, įgyvendinantį tikslą, kurį jis laiko nesvarbiu. Pavyzdžiui, ne kiekvienas visuomenės narys vertins mokslą, meną ar dorą. O ir kaip išmatuosi naudą, kurią, pavyzdžiui, teikia vaikų mokymas ir visapusiškas lavinimas. Priešingai, tai gana brangus užsiėmimas. J. Rawlso kooperatyvas turės daug investuoti, o grąža vargu ar bus akivaizdi. Kita vertus, ar tikrai atitiks intuityvius teisingumo reikalavimus, kuriuos ne kartą mini J. Rawlsas, nuostata, jog tik susipratusių tėvų vaikai galės siekti mokslo? Tokių pavyzdžių galima nurodyti ne vieną.

Penkta, nors J. Rawlsas kalba apie asmens svarbą teisingumo sampratai formuotis, teisingumą jis vis dėlto atskiria nuo asmens. Jei ankstyvesni liberalai kalbėjo apie taisyklių teisingumą, tai J. Rawlsas ir jo sekėjai kalba apie procedūrų teisingumą. O tinkamiausias procedūras galima nustatyti pasitelkus loginę teoriją, vadinasi, tai yra spekuliatyvaus mąstymo problema. Taigi visiems vienoda teisingumo samprata lyg ir neturėtų kelti didesnio rūpesčio. O tada visi priekaištai, kurie tiko F. A. von Hayeko teisingumo sampratai, tinka ir procedūrinio teisingumo teorijoms.

Galiausiai J. Rawlso teisingumo teorija, kaip ir ankstesniojo liberalizmo teisingumo teorijos, teisingumo terminą vartoja ne kaip socialinių santykių charakteristiką, o kita – mūsų nurodyta antrąja prasme (kaip tam tikrą teorijos charakteristiką). Na, o toks „teisingumas“ tikrai negali būti valstybės pagrindas.

Matyti, kad pastangos sukurti teisingumo teoriją, nepagrįstą moralės principais, yra bergždžios. Lygiai kaip XIX a. bevaisės buvo pastangos sukurti amžinąjį variklį, todėl Prancūzų mokslų akademija iš viso atsisakė svarstyti tokius projektus, kaip prieštaraujantį energijos tvermės dėsniumi. Panaši situacija klostosi ir teisingumo teorijų srityje. Teisingumo, kaip valstybės pagrindo, svarstymai būtinai pateks į aklavietę, jei teisingumas bus atskirtas nuo doros.

NUORODOS

- ¹ *Platonas*. Valstybė. Vilnius: Mintis. 1981. 351d. Čia ir toliau cituojant nurodoma atitinkamo Platono veikalo vieta pagal įprastus tarptautinius žymėjimus.
- ² Ten pat. 352a.
- ³ Ten pat. 345e.
- ⁴ *Politikas*. 296e.
- ⁵ Ten pat. 294b.
- ⁶ Ten pat. 297a.
- ⁷ *Aristotelis*. Rinktiniai raštai. Vilnius: Mintis. 1990. P. 146, 1129b. Čia ir toliau nurodoma Aristotelio veikalo vieta pagal įprastus tarptautinius žymėjimus.
- ⁸ *Finnis J.* Natural Law and Natural Rights. Oxford: Clarendon Press. 1996. P. 164.
- ⁹ *Höffneris J.* Krikščioniškasis socialinis mokymas. Vilnius: Aidai. 1996. P. 46.
- ¹⁰ *Nikomacho etika*. 1130a // *Aristotelis*. Rinktiniai raštai. Ten pat.
- ¹¹ Profesorius Jonas Dumčius „Nikomacho etikoje“ šį teisingumo variantą verčia „dalijančiuoju teisingumu“ (žr. *Aristotelis*. Rinktiniai raštai. Ten pat. P. 152). Tačiau lietuviškoje teisinėje literatūroje įsitvirtino kitas terminas – „paskirstomasis teisingumas“, atsiradęs, matyt, verčiant iš lotyniškojo *distributive*, kuris, savo ruožtu, yra graikiško διαμευητική vertimas į lotynų kalbą. Šiame straipsnyje vartojamas įprastas „paskirstomojo teisingumo“ terminas.

- ¹² Nikomacho etika. 1131a – 1131b // *Aristotelis*. Rinktiniai raštai. Ten pat.
- ¹³ Ten pat. 1132a.
- ¹⁴ *Finnis*. Ten pat. P. 179.
- ¹⁵ Nikomacho etika. 1138a // *Aristotelis*. Rinktiniai raštai. Ten pat.
- ¹⁶ Katalikų Bažnyčios katekizmas. Kaunas: LKB TTK leidykla. 1996. Nr. 1807.
- ¹⁷ *Hayek von F. A.* Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. II. Socialinio teisingumo mirażas. Vilnius: Eugrimas. 1998. P. 20.
- ¹⁸ *Hayek von F. A.* Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. I. Taisyklės ir tvarka. Vilnius: Eugrimas. 1998. P. 24.
- ¹⁹ Ten pat. P. 80–81.
- ²⁰ *Hayek von F. A.* Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. II. Socialinio teisingumo mirażas. Ten pat. P. 200.
- ²¹ Turimas galvoje megariečių mokyklos atstovų, veikiausiai Ebulido, suformuluota antinomija: tai, ką nepametei, turi. Tu nepametei ragų. Vadinasi, turi ragus. Čia žodis „nepametei“ vartojamas daugiaprasmiškai.
- ²² Šiuolaikinė politinė filosofija / sud. J. Kis. Vilnius: Pradai. 1998. P. 12–13.
- ²³ Ten pat. P. 12–25.
- ²⁴ *Rawls J.* Politinis liberalizmas. Vilnius: Eugrimas. 2002. P. 320.
- ²⁵ Ten pat. P. 321.
- ²⁶ Ten pat. P. 323.
- ²⁷ Ten pat. P. 333.
- ²⁸ Ten pat. P. 347.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. *Aristotelis*. Rinktiniai raštai. Vilnius: Mintis. 1990.
2. *Finnis J.* Natural Law and Natural Rights. Oxford: Clarendon Press. 1996.
3. *Hayek von F. A.* Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. I. Taisyklės ir tvarka. Vilnius: Eugrimas. 1998.
4. *Hayek von F. A.* Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. T. II. Socialinio teisingumo mirażas. Vilnius: Eugrimas. 1998.
5. *Höffneris J.* Krikščioniškasis socialinis mokymas. Vilnius: Aidai. 1996.
6. Katalikų Bažnyčios katekizmas. Kaunas: LKB TTK leidykla. 1996.
7. *Platonas*. Valstybė. Vilnius: Mintis. 1981.
8. *Plėšnys A.* Socialinės filosofijos pagrindai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 2010.
9. *Rawls J.* Politinis liberalizmas. Vilnius: Eugrimas. 2002.
10. Šiuolaikinė politinė filosofija / sud. J. Kis. Vilnius: Pradai. 1998.

Gauta: 2012 12 10

Parengta spaudai: 2013 02 21

Albinas PLĖŠNYS

JUSTICE AND VIRTUE IN SOCIAL PHILOSOPHY

S u m m a r y

Plato's *Republic* was one of the earliest works in the field of social and political philosophy investigating the problem of justice. According to Plato, injustice that has the tendency to arouse hatred, whether among slaves or freemen, makes them hate one another and sets them at variance and renders them incapable of the

common action. Thus, justice is a necessary condition for the common action. Moreover, the just have turned out to be wise and good and the unjust are evil and ignorant. Justice is the excellence of the soul, and injustice is the defect of the soul. Hence, the just soul and the just man will live well, whereas the unjust man will lead an ill life. Then, he who lives well is blessed and happy, and he who lives ill is unhappy.

Aristotle attached the same importance of justice to communal life. He investigated the problem of justice in his fifth book of *Nicomachean Ethics*. According to Aristotle, actions that tend to create and preserve happiness and its components in a political society are just. Moreover, justice encompasses every virtue. And it is a complete virtue in the true sense of the word, because it is an actual manifestation of a complete virtue. It is complete because he who possesses it can exercise his virtue not only in himself, but also towards his neighbour. Aristotle divided the whole field of the problems of justice into two broad classes. He attributed the problems of distributive justice to the first class and explained them as problems that deal with whatever pertains to the community as common but divided equally among its members. The problems of corrective justice, the justice that rectified or remedied inequalities, which arose in dealings between individuals, were assigned to the second class. Later Thomas Aquinas, trying to interpret Aristotle faithfully, silently shifted the meaning of Aristotle's second class of particular justice and invented a new term for it: 'commutative justice'.

Different understanding of justice is characteristic of the followers of social nominalism, as well as of their most popular representatives – the liberals. According to them, 'common good' is a concept without any content because each and all theories of distributive justice are incorrect. Justice has been applied not to the results of an action but only to the set of aimless rules. It is clear that such understanding of justice has nothing to do with virtue. In this case, however, justice has a different meaning from that in the classical theory of justice. According to Aristotle and Plato, justice was a necessary condition of the common action, i. e. virtue of an individual, which helped him to communicate with others. The liberals give another meaning to the concept of justice, using it as some characteristic of the rules. For example, it is clear that the word 'justice' (or 'just') does not have the same meaning in the following proposition 'Justice is the basis of authority' and in the proposition 'this gambling is just for everybody who participates in it because each participant has an equal chances to win'.

The new concept of justice was proposed by John Rawls. The theory of justice is of no importance to liberal political philosophy until the works of Rawls appeared. He began to consider the theory of procedural justice as actual political philosophy. Rawls distinguished two moral powers of people in his theory: capacity for a sense of justice and their capacity for the conception of good. The conception of good may be different for every individual, but a sense of justice should be common to all citizens. Rawls believed that individuals with a different understanding of justice could reach agreement in this question. It is possible because there are those who believe in the relation between justice and virtue and that conceptions of good do not derive from logical principles. According to Rawls, basic rights and liberties and their priority – the first and main principle of justice – are a guarantee of equal social conditions which are essential to all citizens for their adequate development and for the formation of their two moral powers. This requirement is not new. More than a hundred years ago John Stuart Mill proposed the definition of civil or social liberty as the possibility of pursuing our own good in our own way, as long as we do not attempt to deprive others of theirs, or impede their efforts to obtain it. According to him, social liberty is a basic condition of progress and health of an individual and society. Rawls accepted this principle and trusted it. However, Mill's idea is obviously incorrect. Consequently, all explanations of procedural justice of Rawls are incorrect either.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: bendrasis gėris, dora, procedūrinis teisingumas, paskirstomasis teisingumas, komutatyvusis teisingumas, laisvė, liberalizmas.

KEY WORDS: common good, virtue, procedural justice, distributive justice, commutative justice, liberty, liberalism.

Albinas PLĖŠNYS – humanitarinių mokslų daktaras, Vilniaus universiteto Filosofijos katedros profesorius. Adresas: Girinio g. 8, 08401 Vilnius. El. paštas albinas.plesnys@fsf.vu.lt.

Albinas PLĖŠNYS – PhD in Humanities, Prof. at Philosophy department, Faculty of Philosophy, Vilnius University. Address: Girinio g. 8, 08401 Vilnius. E-mail: albinas.plesnys@fsf.vu.lt.